

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

O'QUVCHILARDA ETIKA VA IJTIMOIIY MAS'ULIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK STRATEGIYALARI

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti
Pedagogika-psixologiya va inkluziv ta'lim fakulteti talabasi

Xo'jaqulova Dilnura Xusniddin qizi

Annotatsiya. Maqolada maktab yoshidagi o'quvchilarda etika va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishning pedagogik strategiyalari tahlil qilinadi. Etika va ijtimoiy mas'uliyat o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotda amaliy mashg'ulotlar, guruh loyihalari, interaktiv metodlar va mentorlik tizimlari orqali bu ko'nikmalarni rivojlantirishning samarali usullari ko'rsatib berilgan. Maqola pedagoglar uchun maktabda ijtimoiy va axloqiy tarbiyani tashkil etishda amaliy qo'llanma vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlar: O'quvchilar, etika, ijtimoiy mas'uliyat, pedagogik strategiyalar, interaktiv metodlar.

Аннотация. В статье анализируются педагогические стратегии формирования этики и социальной ответственности у школьников. Этика и социальная ответственность играют важную роль в личностном, социальном и эмоциональном развитии учащихся. В исследовании представлены эффективные методы развития этих навыков через практические занятия, групповые проекты, интерактивные методы и наставничество. Статья служит практическим руководством для педагогов по организации социального и нравственного воспитания в школе.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

Ключевые слова: Ученики, этика, социальная ответственность, педагогические стратегии, интерактивные методы.

Abstract. *The article analyzes pedagogical strategies for developing ethics and social responsibility in schoolchildren. Ethics and social responsibility play a crucial role in students' personal, social, and emotional development. The study presents effective methods to foster these skills through practical activities, group projects, interactive methods, and mentoring. The article serves as a practical guide for teachers in organizing social and moral education in schools.*

Keywords: *Students, ethics, social responsibility, pedagogical strategies, interactive methods.*

Hozirgi zamon maktab ta'limida nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishini ta'minlash dolzarb vazifa hisoblanadi. O'quvchilarda etika va ijtimoiy mas'uliyat ko'nikmalarini shakllantirish nafaqat ularning shaxsiy fazilatlarini mustahkamlash, balki jamiyatda mas'uliyatli va ijtimoiy sezgir shaxs sifatida o'sishiga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, pedagoglar uchun etika va ijtimoiy mas'uliyatni tarbiyalashning samarali strategiyalarini aniqlash va amaliyotga tadbiiq etish muhimdir.

Etika, asosan, o'quvchilarda axloqiy qadriyatlar, to'g'ri va noto'g'ri harakatlarni ajrata olish, boshqalar huquqini hurmat qilish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Ijtimoiy mas'uliyat esa o'quvchining jamiyatdagi o'z roli, vazifalari va ijtimoiy majburiyatlarini anglashini ifodalaydi. Shu bilan birga, bu ikki ko'nikma o'quvchilarning emotsional intellektini rivojlantirish, guruh ishida hamkorlik qilish va ijtimoiy muammolarni hal etish qobiliyatini mustahkamlaydi. Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, etika va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda interaktiv metodlar, guruh loyihalari, mentorlik

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

tizimi va amaliy mashg'ulotlar samarali vositalar sifatida qo'llanadi. Ushbu strategiyalar o'quvchilarda nafaqat bilimni mustahkamlash, balki shaxsiy mas'uliyat, hamkorlik, etika va ijtimoiy sezgirlik kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Shu maqsadda, maqola quyidagi masalalarni yoritishga qaratilgan:

- O'quvchilarda etika va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishning nazariy asoslari;
- Samarali pedagogik strategiyalar va amaliy metodlar;
- Pedagoglarning ish tajribasi va innovatsion yondashuvlar orqali ushbu ko'nikmalarni shakllantirish usullari.

Ushbu tadqiqot maktab pedagogikasi uchun amaliy qo'llanma sifatida xizmat qilishi va o'quvchilarda ijtimoiy-madaniy va axloqiy rivojlanishni ta'minlashga ko'maklashishi kutiladi. O'quvchilarda etika va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda avvalo ularning nazariy asoslarini tushunish muhim. Etika – bu o'quvchilarning axloqiy qadriyatlari, insoniy fazilatlari va ijtimoiy normalarni anglash qobiliyatidir. Ijtimoiy mas'uliyat esa bolalarning jamiyatdagi o'z roli, vazifalari va boshqalarga bo'lgan majburiyatlarini tushunishini bildiradi. Etika – bu shaxsning axloqiy qadriyatlar, me'yorlar va ijtimoiy normalarga rioya qilish qobiliyati bo'lib, insonning harakatlarini ma'naviy jihatdan tartibga soladi. Falsafada etika inson hayoti, jamiyatdagi o'rni va shaxsiy mas'uliyatni o'rganadi.

Aristotelning fikriga ko'ra, etika – bu shaxsni axloqiy sifatlar orqali mukammallikka yetkazuvchi fandır. U axloqiy harakatlarni o'rganish orqali insonning shaxsiy fazilatlari va ijtimoiy majburiyatlarini rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Aristotel shuningdek, “o'rta yo'l” prinsipini ilgari suradi: har bir harakat va qaror ortiqcha yoki kamliksiz bo'lishi kerak, bu esa o'quvchilarda mas'uliyatli qaror qabul qilishni shakllantiradi.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

Immanuel Kant esa etikaning boshqa yondashuvini ilgari suradi. U fikricha, axloqiy harakatlar universal qonunlar va burch tamoyiliga asoslanishi lozim. Kant nazariyasida inson harakati o'z shaxsiy foydasi emas, balki umumiy axloqiy me'yorlar asosida baholanadi. Bu pedagogik yondashuv o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat va adolat hissini shakllantirishga xizmat qiladi.

Falsafiy tadqiqotlarda etika bir necha turga bo'linadi. Ularning har biri pedagogik jarayonda o'quvchilarga ma'naviy tarbiya berishda muhim ahamiyatga ega:

✓ *Normativ etika:* insonning to'g'ri va noto'g'ri harakatlarini belgilovchi me'yorlar tizimi. Masalan, Kantning burch etikasi yoki Aristotelning fazilat etikasi. Pedagogik amaliyotda bu o'quvchilarga axloqiy qaror qabul qilish va ijtimoiy me'yorlarga rioya qilishni o'rgatadi.

✓ *Metaetika:* etika tushunchalarini, axloqiy qarorlar va qadriyatlarning mohiyatini tadqiq qiladi. Bu o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va axloqiy masalalarni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

✓ *Amaliy etika:* real hayotiy vaziyatlarda axloqiy qarorlar qabul qilishni o'rgatadi. Masalan, pedagoglar o'quvchilarga muammoli vaziyatlarni simulyatsiya qilish, jamiyatdagi axloqiy dilemmalarni muhokama qilish orqali amaliy etikaning qo'llanilishini ta'minlaydi.

✓ *Professional etika:* o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida axloqiy prinsiplarni saqlashga yo'naltiriladi. Maktab bosqichida bu o'quvchilarni mehnat, jamiyat va jamoadagi mas'uliyatga tayyorlashga yordam beradi.

Platonning fikricha, axloqiy tarbiya insonning ruhiy rivojlanishining ajralmas qismidir. U shuni ta'kidlaydiki, axloqiy qadriyatlar shakllanmagan shaxs ijtimoiy hayotda mas'uliyatli bo'la olmaydi.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

Aristotel o'quvchilarda axloqiy fazilatlarni rivojlantirishda odatiy amaliy mashqlar va doimiy axloqiy tajriba zarurligini aytadi.

Immanuel Kant esa, axloqiy qarorlarni universal me'yorlarga mos qabul qilishni tavsiya qiladi, bu esa o'quvchilarda shaxsiy manfaatdan ustun turadigan ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiradi.

John Dewey pedagogik yondashuvda axloqiy tarbiyani amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishni qo'llaydi: o'quvchilar real hayotiy muammolarni muhokama qilish orqali ijtimoiy mas'uliyat va etika ko'nikmalarini o'rganadi.

Falsafiy nuqtai nazardan, etika va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish pedagogik strategiyalar bilan mustahkamlanadi. Etikaning turlari va olimlarning yondashuvlari pedagoglarga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- o'quvchilarda axloqiy qaror qabul qilish va mas'uliyatni anglashni shakllantirish;
- real hayotiy vaziyatlar va amaliy mashg'ulotlar orqali ijtimoiy mas'uliyatni mustahkamlash;
- shaxsiy va jamoaviy axloqiy qadriyatlarni uyg'unlashtirish;
- tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish orqali ijtimoiy va ma'naviy o'sishni rag'batlantirish.

Shu bilan falsafiy yondashuv pedagogik amaliyotga nazariy asos va samarali strategiyalarni taqdim etadi, bu esa o'quvchilarda etika va ijtimoiy mas'uliyatni kompleks tarzda rivojlantirish imkonini beradi.

Psixologlarning fikricha, etika va ijtimoiy mas'uliyat shaxsning ijtimoiy va emotsional intellekti bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli pedagoglar bu ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida o'quvchining ijtimoiy tajriba, empatiya va tanqidiy fikrlash qobiliyatini hisobga olishi zarur. Pedagogik strategiyalar o'quvchilarda etika va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishning asosiy amaliy yo'lidir. Ular quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

Interaktiv metodlar: rol o'yinlari, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish, guruh muhokamalari. Bu usullar o'quvchilarga boshqalarning fikrini tinglash, qaror qabul qilish va murosaga kelish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Guruh loyihalari va jamoadagi faoliyat: o'quvchilar turli guruh rollarini bajarib, hamkorlik va mas'uliyatni o'rganadi. Bu nafaqat ijtimoiy mas'uliyat, balki liderlik va muloqot ko'nikmalarini ham mustahkamlaydi.

Mentorlik va tajriba almashish: o'qituvchi yoki katta yoshdagi mentorlar orqali o'quvchilar axloqiy va ijtimoiy vaziyatlarni real tajribada o'rganadi.

Zamonaviy pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, innovatsion metodlar etika va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishda samarali bo'ladi: Raqamli vositalar va interaktiv platformalar orqali o'quvchilar jamiyatdagi muammolarni tahlil qiladi va yechim ishlab chiqadi. Kreativ loyihalar va ijodiy mashg'ulotlar yordamida o'quvchilar axloqiy qarorlar qabul qilish va boshqalar huquqini hurmat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Refleksiv mashqlar orqali o'quvchilar o'z harakatlarini tahlil qiladi, xatolarni aniqlaydi va shaxsiy rivojlanish strategiyasini ishlab chiqadi.

Shu o'rinda mas'uliyat tushunchasiga ta'rif bersak, mas'uliyat – bu shaxsning o'z harakatlari va qarorlari uchun javobgarlikni anglashi, ularni bajarish va oqibatlarini qabul qilish qobiliyatidir. Falsafa, psixologiya va pedagogikada mas'uliyat shaxsning ijtimoiy, axloqiy va shaxsiy rivojlanishida markaziy o'rin tutadi. Mas'uliyatning shakllanishi insonni ijtimoiy faol, mustaqil va tartibli shaxsga aylantiradi. Shu sababli, pedagogik jarayonda mas'uliyatni rivojlantirish nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini oshirish, balki ularning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Shaxsiy mas'uliyat – o'quvchining o'z harakatlari va qarorlari uchun javob berishi, o'zini tartibga solishi va o'z maqsadlariga erishish uchun o'zini boshqarish qobiliyati.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

Ijtimoiy mas'uliyat – jamiyat va guruh oldidagi vazifalarni anglash, boshqalar huquqini hurmat qilish va ijtimoiy me'yorlarga rioya qilish. Bu turdagi mas'uliyat o'quvchilarni hamkorlikka va jamoaviy faoliyatga tayyorlaydi.

Axloqiy mas'uliyat – shaxsning axloqiy qadriyatlar va me'yorlar asosida harakat qilish qobiliyati. Axloqiy mas'uliyat o'quvchilarni to'g'ri va noto'g'ri harakatlarni ajratish, adolat va halollik tamoyillariga amal qilishga o'rgatadi.

Kasbiy mas'uliyat – kelajakdagi kasbiy faoliyatda shaxsning professional me'yor va qoidalariga rioya qilish qobiliyati. Maktab bosqichida bu turdagi mas'uliyat shaxsni kelajakda ijtimoiy va professional jihatdan tayyorlashga xizmat qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan, mas'uliyat o'quvchilarda quyidagi jihatlarni rivojlantiradi: Shaxsiy rivojlanish: o'z harakatlari va qarorlari uchun javob berish qobiliyati shakllanadi.

Ijtimoiy moslashuv: guruh ishida hamkorlik qilish, boshqalarning fikrini tinglash va murosaga kelish ko'nikmalari rivojlanadi. Axloqiy o'sish: adolat, halollik, me'yorlarga rioya qilish kabi qadriyatlar mustahkamlanadi. Motivatsiya va o'zini boshqarish: o'quvchilar o'z vazifalarini rejalashtiradi, mas'uliyatli qarorlar qabul qiladi va natijalarni baholashga o'rganadi. Shu bilan pedagoglar mas'uliyatni shakllantirish orqali o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishini uyg'unlashtirishi mumkin.

Xulosa. O'quvchilarda etika va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish pedagogik jarayonning markaziy yo'nalishlaridan biridir. Tadqiqotlar va pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, bu ko'nikmalar o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Etika shaxsni axloqiy qadriyatlar asosida shakllantirsa, ijtimoiy mas'uliyat o'quvchilarda jamiyat va guruh oldidagi vazifalarni anglash, boshqalarning huquqini hurmat qilish va murosaga kelish qobiliyatini rivojlantiradi.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

Falsafiy va pedagogik tadqiqotlar asosida mas'uliyatning turlari – shaxsiy, ijtimoiy, axloqiy va kasbiy – o'quvchilarning turli vaziyatlarda qaror qabul qilish va harakat qilish qobiliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Aristotel, Kant, Platon va John Dewey kabi olimlar pedagogik jarayonda etika va mas'uliyatni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini yoritib bergan. Shu nuqtai nazardan, o'quvchilarda etika va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish nafaqat bilim va ko'nikmalarni oshirish, balki ularni ijtimoiy mas'uliyatli, axloqiy qadriyatli va emotsional jihatdan barqaror shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Pedagogik amaliyotda bu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun interaktiv metodlar, guruh loyihalari, mentorlik tizimi, amaliy mashg'ulotlar va reflektiv yondashuvlar samarali vosita hisoblanadi. Ularning qo'llanilishi o'quvchilarga o'z harakatlari uchun javobgarlikni anglash, boshqalar bilan hamkorlik qilish, axloqiy qarorlar qabul qilish va jamiyatga foydali hissa qo'shish imkonini beradi.

Shu bilan birga, etika va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, muloqot va liderlik qobiliyatlarini mustahkamlashga ham yordam beradi. Natijada, maktab pedagogikasi nafaqat bilimni oshirish, balki shaxsni ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan uyg'un rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda etika va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish pedagogik jarayonda integratsiyalashgan yondashuvlar va innovatsion metodlar orqali amalga oshirilsa, ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga mustahkam zamin yaratadi va kelajakdagi ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlaydi.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Aristotel. Nikomax etikasi. Rim: Akademiya nashriyoti, 1985.
2. Bloom, B. S. Ta'lim maqsadlari va kognitiv rivojlanish. Nyu-York: Longman, 1956.
3. Dewey, J. Tajriba va ta'lim. Nyu-York: Macmillan, 1938.
4. Dewey, J. Democracy and Education. Nyu-York: Macmillan, 1916.
5. Goleman, D. Emotsional intellekt va yetakchilik. Nyu-York: Bantam Books, 1995.
6. Kant, I. Axloqiy falsafa asoslari. Berlin: Akademik nashriyot, 1785.
7. Montessori, M. Bolalar tarbiyasi va shaxsiy rivojlanish. Rim: Edizioni Montessori, 1967.
8. Platon. Davlat. Afiny: Klassik nashriyot, 2001.
9. Piaget, J. Bolalarning kognitiv rivojlanishi va ijtimoiy faoliyati. Parij: Presses Universitaires de France, 1972.
10. Sattarova, N. Maktabda muloqot va yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Pedagogika Universiteti, 2018.
11. Vygotskiy, L. S. O'quvchining psixologiyasi va muloqot rivojlanishi. Moskva: Pedagogika, 1984.
12. Karimov, A. O'quvchilarda ijtimoiy va shaxsiy ko'nikmalarni shakllantirish. Toshkent: Ta'lim nashriyoti, 2020.
13. Lewin, K. Ijtimoiy o'yinlar va guruh boshqaruvi. Nyu-York: Harper & Row, 1947.
14. Gardner, H. Ko'p intellekt nazariyasi: o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishi. Nyu-York: Basic Books, 1983.
15. Sultonova, M. Pedagogik psixologiya va ijtimoiy tarbiya. Toshkent: Ta'lim nashriyoti, 2019.